

KIS KELEMEN BENCE* – KISS MÁTYÁS**
– MOHAY ÁGOSTON***

„[A] JOG LELKIISMERETÉHEZ INTÉZETT FELLEBBEZÉS” – AZ EGYÉNI VÉLEMÉNYEK FOGALMI ELEMZÉSE A NEMZETKÖZI BÍRÁSKODÁSBAN****

<https://doi.org/10.51783/ajt.2026.2.02>

A tanulmány az egyéni vélemények fogalmát vizsgálja a nemzetközi bírászkodásban, fogalmi elemzésen keresztül. Az Állandó Nemzetközi Bíróság (ÁNB) által lefektetett történeti előzményekre építve a kutatás feltárja az ilyen bírói vélemények sokrétű természetét és jövőbeli hatását. Nagy hatású egyéni vélemények elemzésével a tanulmány bemutatja, miként képes az egyéni bírói érvelés túllépni az adott ügy horizontján, és hozzájárulni a szélesebb értelemben vett jogfejlődés, sőt, a nemzetközi jogalkotás alakításához is. A szerzők párhuzamot vonnak az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatával. E kérdések elemzésével a tanulmány rávilágít a nemzetközi bírói gyakorlat egy eddig kevésbé vizsgált aspektusára, nevezetesen arra, hogy az egyéni vélemények milyen formában képesek hatni a későbbi bírói jogalkalmazásra, valamint a későbbi nemzetközi jogalkotásra, és hozzájárul annak mélyebb megértéséhez, azaz ahhoz, hogy a bíróságok és bírák miként formálják a jogi diskurzust, és járulnak hozzá a nemzetközi jog fejlődéséhez. Emellett a tanulmány terminológiai és tipológiai tisztázást is nyújt, amely módszertani kiindulópontként szolgálhat a jövőbeli nemzetközi jogi kutatásokhoz.

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A nemzetközi bírói fórumok között eltérés mutatkozik abban, hogy engedélyezik-e az egyéni vélemények (különvélemények vagy párhuzamos indokolások) csatolását a bíróságok által meghozott többségi döntésekhez. A bíróságok döntéseiket többségi alapon hozzák meg, ami azt jelenti, hogy egyes bírák kisebbségben maradhatnak, és ha az adott bíróság szabályai erre lehetőséget adnak, különvéleményükben kife-

* PhD, adjunktus, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér 1. E-mail: kis.kelemen.bence@ajk.pte.hu.

** PhD-hallgató, tudományos segédmunkatárs, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér 1. E-mail: kiss.matyas@ajk.pte.hu.

*** PhD, egyetemi tanár, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér 1. E-mail: mohay.agoston@ajk.pte.hu.

**** A 150568. számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az NKKP ADVANCED_24 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

jezhetik egyet nem értésüket a döntéssel vagy annak indokolásával. Ugyanakkor ez nem akadályozza annak, hogy ha a szükséges többség megvan, a bíróság meghozza az ítéletet. Bizonyos bíróságoknál lehetőség van arra, hogy a bírák az ítélethez egyéni véleményt fűzzenek – különvélemény vagy párhuzamos indokolás formájában –, így téve lehetővé, hogy a bírók „a jog lelkiismeretéhez” fellebbezzenek.¹

A különvélemény lehetőséget ad a testület egy bírójának arra, hogy kifejezze: nem ért egyet a többségi döntéssel, és bemutassa saját álláspontját az adott ügyben, kifejtve jogi érveit. A párhuzamos indokolás ezzel szemben a többségi döntéssel egyetért, de az indokolásában eltér attól. A különféle bíróságok más-más módon viszonyulnak az ilyen véleményekhez. A Nemzetközi Bíróság (NB) Ügyviteli Szabályai példának okáért lehetővé teszik, hogy bármely bíró egyéni véleményt fűzzön a többségi ítélethez.² Hasonló szabály érvényes az Emberi Jogok Európai Bíróságán (EJEB) is.³ Ilyen lehetőség azonban nem létezik például az Európai Unió Bíróságánál (EUB).⁴ Ahol az ilyen típusú vélemények megengedettek, azok gyakran terjedelmesebbek és részletesebbek, mint maga a többségi ítélet indokolása.⁵ Például a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleménye a *Nukleáris Fegyverek Legalitásáról* 1996-ban mindössze negyvenöt oldalas volt,⁶ míg Weeramantry bíró különvéleménye százhuszonhét oldalon keresztül fejtette ki érveit.⁷ Ez nem egyedi eset: a Nemzetközi Bíróságnak a *Dél-nyugat-Afrika* ügyben (Etiópia kontra Dél-Afrika és Libéria kontra Dél-Afrika) hozott többségi ítélete ötvenöt oldal,⁸ míg Jessup bíró különvéleménye több mint kétszer ilyen hosszú.⁹ Érdekesség, hogy még olyan nemzetközi bíróságok esetében is előfordult egyéni vélemény, amelyek alapokmányai kifejezetten nem biztosították ezt a jogot, a bírák mégis csatolhattak különvéleményt. Konkrét példaként említhető erre a jelenségre a Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék. Itt a bírák előzetesen úgy állapodtak meg, hogy egyéni vélemények csatolására nem kerül sor, azonban Röling és Pal bírók különvéleményt fűztek a döntéshez, amelyben a bíróság joghatóságának hiányára hivatkoztak. Tette mindezt Röling bíró úgy, hogy az őt delegáló holland kormány megpróbálta lebeszélni a különvélemény becsatolásáról.¹⁰

¹ Charles Evans HUGHES: *The Supreme Court of the United States – Its Foundation, Methods and Achievements: An Interpretation* (Washington D.C.: Columbia University Press 1928) 68.

² Ugyanez igaz a tanácsadó vélemények esetében is. Lásd, a Nemzetközi Bíróság Ügyviteli Szabályzata, 107. cikk, 3. bekezdés.

³ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Eljárási Szabályzata, 74. cikk, 2. bekezdés.

⁴ Az Európai Unió Bíróságának Eljárási Szabályzata, 82. cikk.

⁵ BRUHÁCS János: *Nemzetközi Jog II. Különös rész* (Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó 2011) 320–321.

⁶ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, I.C.J. Reports 1996, 226.

⁷ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, I.C.J. Reports 1996, 226., Weeramantry bíró különvéleménye.

⁸ *South West Africa, Second Phase*, Judgment, I.C.J. Reports 1966, 6.

⁹ *South West Africa, Second Phase*, Judgment, I.C.J. Reports 1966, 6, Jessup bíró különvéleménye.

¹⁰ Göran SLUITER: „Unity and Division in Decision Making – The Law and Practice on Individual Opinions at the ICTY” in Bert SWART – Alexander ZAHAR – Göran SLUITER (szerk.): *The Legacy of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (Oxford: Oxford University Press 2011) 195. és 198., <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199573417.003.0007>.

Az, hogy bármilyen formában kívánatosak-e az egyéni vélemények, régóta vita tárgyát képezi a jogtudományban és a gyakorlatban is.¹¹ Beszédes példája ennek a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1899-es hágai egyezmény, amely az Állandó Választott Bíróság eljárásában kifejezetten megengedte azt, hogy a kisebbségben maradt bírák a döntések aláírásakor jelezhessék egyet nem értésüket. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy ez – ellentétben az akkori orosz, valamint sziámi javaslattal – nem tette lehetővé az egyéni vélemények indokainak megjelölését.¹² Az 1907-es hágai egyezmény azonban ezt a konkrét rendelkezést is eltávolította a szerződés szövegéből.¹³ Az egyéni vélemények (különösen a különvélemények) megjelenítésének (még e kezdetleges formában is) tiltásának indoka az volt, hogy megőrizték a bírósági döntések tekintélyét.¹⁴ Ez az egyik fő oka annak is, hogy a jóval később létrejövő EUB (1952) nem ismeri el az egyéni vélemények intézményét.¹⁵ Az Állandó Nemzetközi Bíróság (ÁNB) statútuma (1920) azonban – amint azt kifejtjük – ismét bevezette ezt a lehetőséget.

Az ÁNB bírójaként (és részben elnökeként) Dionisio Anzilotti a következőképpen fogalmazta meg, mit tart a különvélemények céljának (és mit nem):

„Sajnálatomra nem értek egyet a Bíróság véleményével, és kötelességem ezt kimondani. Véleményem szerint a különvélemény nem a Bíróság által kifejtett álláspont bírálata, hanem inkább a szerző saját nézeteinek kifejtése; ezért a lehető legrövidebben igyekszem bemutatni saját álláspontomat és azokat az érveket, amelyekre azt alapozom.”¹⁶

Amint az előzőekben ismertetett tényekből is látható, a későbbi bírák (különösen a Nemzetközi Bíróságon) nem mindig osztották ezt a felfogást az egyéni vélemények – különösen a különvélemények – szerepéről.

Jelen tanulmány először terminológiai tisztázást nyújt az egyéni, külön- és párhuzamos vélemények fogalmáról, és amellett érvel, hogy az *egyéni vélemény* kifejezést gyűjtőfogalomként kell használni, amely a különvéleményeket és a párhuzamos indokolásokat – egyéni vagy közös formában – foglalja magában (2. 1.). Ezt követően a tanulmány bemutatja az egyéni vélemények előnyeit és hátrányait, beleértve azok hatását a nemzetközi bíróságok legitimitására és az ítélezésben betöltött szerepükre, felvázolva, hogy az egyéni vélemények alkalmazása mint az egyéni bírói gondolkodás kifejezésének eszközei mellett és ellen is szólnak reális érvek

¹¹ Jeffrey L. DUNOFF – Mark A. POLLACK: „Separate Opinions in International Courts and Tribunals” *Temple University Legal Studies* 2023/20. 1.

¹² 1899. évi hágai egyezmény a nemzetközi viták békés rendezéséről, 52. cikk: „Az ítéletet a szavazatok többségével hozzák meg, és azt indoklással kell ellátni. Írásban kell megszövegezni, és a Bíróság minden tagjának alá kell írnia. Azok a tagok, akik kisebbségben maradtak, aláírásukkal különvéleményüket feljegyezhetik.” (saját fordítás). Sarmiento LAMUS: *The proliferation of dissenting opinions in international law: A comparative analysis of the exercise of the right to dissent at the ICJ and IACtHR* (Leiden: Leiden University 2020) 52.

¹³ Az 1907. évi, a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló hágai egyezmény 78. cikke szerint minden kérdésben a Bíróság tagjainak többségi szavazata dönt.

¹⁴ LAMUS (12. lj.) 53.

¹⁵ DUNOFF–POLLACK (11. lj.) 28.

¹⁶ *Free City of Danzig and International Labour Organization*. Advisory Opinion. PCIJ Series B. No 18, Anzilotti bíró különvéleménye.

(2. 2.). A tanulmány hipotézist is megfogalmaz az egyéni vélemények lehetséges hatásairól: az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatából kiindulva a szerzők azt feltételezik, hogy az egyéni vélemények hozzájárulhatnak a jövőbeli joggyakorlat fejlődéséhez, sőt jövőbeni jogalkotási változások befolyásolásához is (2. 3.). A tanulmány ezt a hipotézist az Állandó Nemzetközi Bíróság által alkalmazott egyéni vélemény rendszer ismertetésével igyekszik igazolni, esettanulmányként felhasználva azt annak bemutatására, hogy az egyéni vélemények valóban hozzájárultak a nemzetközi jog meghatározó döntéseihez, azaz azokhoz, amelyek érdemben befolyásolták azt, hogy miként tekintünk a nemzetközi jogra vagy egy konkrét nemzetközi jogi normára és olyan, egyetemes elfogadottságú nemzetközi szerződések megfogalmazásához, amelyek jelentős hatást gyakoroltak a jogfejlődésre (3.). Végül a tanulmány összegzéssel zárul, és egy tipológiát javasol az egyéni vélemények elemzéséhez, amely alapul szolgálhat a jövőbeli nemzetközi jogi kutatások számára e területen (4.). Ezen a ponton is hangsúlyozzuk, hogy jelen tanulmány elméleti és történeti bevezetőként kíván szolgálni későbbi kutatásokhoz, amelyek statisztikailag szeretnék igazolni az egyéni vélemények itt felvázolt és vélelmezett szerepét a modern nemzetközi jogalkalmazásban.

2. AZ EGYÉNI VÉLEMÉNY FOGALMI KÉRDÉSEI

2. 1. TERMINOLÓGIAI MEGFONTOLÁSOK

A téma mélyreható vizsgálata előtt szükséges röviden tisztázni a tanulmányban használt terminológiát, mivel a bírói fórumok (többségi) döntéseihez csatolt véleményeket a jogtudomány képviselői és maguk a bíróságok is eltérő kifejezésekkel illetik. Egyes szerzők az egyéni vélemény (*separate opinion*) kifejezést gyűjtőfogalomként használják, amely magában foglalja mind a párhuzamos indokolást, mind a különvéleményt; mások viszont az egyéni vélemény (*separate opinion*) kifejezést kizárólag a párhuzamos indokolásokra korlátozzák, és a különvélemény (*dissenting opinion*) kifejezést tartják fenn a döntés eredményével való nyílt egyet nem értés megjelölésére.¹⁷ Emellett előfordul az, hogy a magyarul szintén egyéni véleményként fordítható *individual opinion* kifejezést minden nem többségi szövegre alkalmazzák – akár egy bíró, akár több bíró jegyzi közösen –, anélkül, hogy megkülönböztetnék a párhuzamos indokolást a különvéleménytől.¹⁸ E fogalmi tisztázatlanságot fokozzák a magyar jogi szaknyelvből fakadó sajátosságok is. Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLII. törvény 66. § (2)–(3) bekezdései rögzítik ugyanis, hogy „(2) Ha az Alkotmánybíróság tagja a szavazás során kisebb-

¹⁷ Ijaz HUSSAIN: *Dissenting and Separate Opinions at the World Court* (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1984) 34–36., <https://doi.org/10.1163/9789004634503>; Andreas ZIMMERMANN – Christian TOMUSCHAT – Karin OELLERS-FRAHM: *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary* (Oxford: Oxford University Press 2012) 37.

¹⁸ Ellina LOGACHEVA: *Separate and dissenting opinions: their role in the practice of the ICJ* (Riga: Riga Graduate School of Law 2019) 12–14.

ségben maradt, és az Alkotmánybíróság döntésével nem ért egyet, különvéleményét – annak írásbeli indoklásával együtt – jogosult a döntéshez csatolni.” és „(3) Az Alkotmánybíróságnak a döntés érdemével egyetértő tagja a többségtől eltérő indokait párhuzamos indokolás formájában jogosult a döntéshez csatolni.” Ennek alapján a magyar jogi nyelvben létezik különvélemény, amely a döntéssel egyet nem értő bíró véleménye, amely lehet egyéni vagy kollektív. Létezik továbbá párhuzamos indokolás, amikor szintén egyéni vagy kollektív formában a bíró a döntéssel egyetért, ugyanakkor a döntésre eltérő indokolás mentén jutott. A magyar jogi szakirodalom használja a szoros és tág értelemben vett különvélemény kategóriáját is, ahol a szoros értelemben vett különvélemény a többségi döntés rendelkező részétől való eltérésre utal, a tág pedig egy összefoglaló kategória.¹⁹

Ebben a tanulmányban (a fogalmi egyértelműség érdekében) az alábbi terminológiát alkalmazzuk: *egyéni véleménynek (separate opinion)* nevezünk minden olyan bírói véleményt – akár egy bíró, akár több bíró közösen jegyzi –, amelyet formálisan csatolnak a többségi döntéshez. E tágabb kategórián belül *párhuzamos indokolásnak (concurring opinion)* nevezzük azokat a véleményeket, amelyek egyetértenek a többségi döntés eredményével, de annak indoklásától eltérnek, míg *különvéleménynek (dissenting opinion)* azokat, amelyek elutasítják mind a döntés eredményét, mind annak indokait.²⁰ E terminológiai megközelítés tiszteletben tartja a fent említett magyar jogi nyelvi hagyományokat, de utal arra, hogy a bíró véleménye valamilyen módon eltér a többségi állásponttól: a döntésben magában vagy pedig a döntés indokaiban.

2. 2. ELŐNYÖK ÉS HÁTRÁNYOK

E ponton célszerű röviden áttekinteni az egyéni vélemények lehetséges előnyeit és hátrányait. A bírói függetlenség és pártatlanság a nemzetközi bíróságok legfontosabb jellemzői közé tartoznak, azzal, hogy ideális és jogállami keretek között ez természetesen a nemzeti bíróságokra is igaz. Számos nemzetközi bíróság statútuma előírja, hogy a bírácoknak függetleneknek kell lenniük, valamint a legmagasabb erkölcsi és szakmai tekintéllyel kell rendelkezniük. A függetlenség általában azt jelenti, hogy a bírác külső befolyástól mentesen ítélik meg – amely mind más intézmények, mind az eljárásban részt vevő felek vonatkozásában érvényesül. A pártatlanság ezzel összefüggő, de eltérő fogalom: a részrehajlás hiányát jelenti, és megköveteli, hogy a bírác kerüljék azokat a helyzeteket, amelyek alááshatják a társadalom, beleértve a nemzetközi közösség bizalmát semlegességükben.²¹

Az egyéni vélemények mellett szóló egyik érv szerint a hozzájuk kapcsolódó bírói gyakorlat segít e két alapelv érvényesítésében. Azáltal, hogy a bírác nyilvánosság-

¹⁹ KELEMEN Katalin: „Különvélemények a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában (1990–2010)” *Közjogi Szemle* 2018/2. 25–26; KELEMEN Katalin: „A bírói különvélemény története a nyugati jogrendszerben” *Jogtudományi Közöny* 2008/9. 413.

²⁰ Ebben az értelemben egyetértünk Sluiter terminológiai álláspontjával.

²¹ DUNOFF–POLLACK (11. l.) 2.

ra hozhatják saját érvelésüket, az egyéni vélemények azt mutatják, hogy a döntések jogi érveken, nem pedig politikai nyomáson alapulnak, ezáltal növelve a bírósági eljárásba vetett bizalmat. Emellett lehetőséget adnak a bírának arra, hogy nyíltan kifejezzék pártatlanságukat és a jog iránti elkötelezettségüket.²²

Ezzel szemben ellenvetésként fogalmazható meg, hogy az egyéni vélemények közzététele kiszolgáltatathatja a bírakat külső nyomásnak és személyes támadásoknak. E megközelítés szerint számos bíróság titoktartási szabályai éppen e veszély elkerülését szolgálták.²³ Továbbá, ha a bírói mandátum megújítható, vagy ha a bíró reménykedik jövőbeli kinevezésben, előfordulhat, hogy az újrakinevezésről döntőknek kedvező véleményt ír. Hasonló aggályok merülhetnek fel az *ad hoc* bírók vagy a felek által kijelölt választottbírók esetében, akik gyakran a kijelölő fél álláspontját támogató véleményt fogalmaznak meg.²⁴ Ez alááshatja a nemzetközi bíraskodás függetlenségébe és pártatlanságába vetett bizalmat.²⁵

Vita tárgya az is, hogy az egyéni vélemények miként befolyásolják a nemzetközi bíróságok legitimitását. E kontextusban a legitimitás rendszerint azt jelenti, hogy az államok, a felek és a szélesebb közvélemény elfogadják a bíróság joghatóságát arra, hogy kötelező erővel döntsön el vitákat és adott esetben jogkérdéseket (ld. pl. tanácsadó vélemények intézménye).²⁶ Az egyéni vélemények mellett felhozható, hogy azok javíthatják a legitimitást, mivel azt mutatják, hogy a bírák komoly szakmai vitát folytattak, és többféle érvet mérlegeltek. Az, hogy a nézetkülönbségek nyíltan megjelennek, azt jelzi, hogy a többségi döntés valódi vita eredménye, nem pusztán automatikus egyetértés. Ily módon az egyéni vélemények erősíthetik az ítélet tekintélyét, hiszen nyilvánvaló, hogy más nézőpontokat is megfontoltak, mielőtt elvetették őket.²⁷ Emellett a transzparencia hozzájárulhat ahhoz is, hogy az ítélet érvelése világosabbá és meggyőzőbbé váljon.²⁸

A különvéleményekkel szembeni egyik lehetséges ellenvetés lehet ugyanakkor, hogy a nemzetközi bíróságok tekintélyesebbek, ha egységes álláspontot képviselnek („*speak with one voice*”). E megközelítés szerint a túl sok egyéni vélemény – különösen a különvélemények – a megosztottság és a bizonytalanság benyomását

²² DUNOFF–POLLACK (11. lj.) 2–3.; Nancy Amoury COMBS: „The Impact of Separate Opinions on International Criminal Law” *Virginia Journal of International Law* 2021/1. 3–4.

²³ LAMUS (12. lj.) 39–40.; Julia LAFFENQUE: Dissenting Opinion and Judicial Independence” *Juridica International*, 2003/8. 168–169.

²⁴ Posner és De Figueiredo a Nemzetközi Bíróságot érintő elemzésében arra mutat rá, hogy a bírák az eljárások körülbelül kilencven százalékában saját, illetve az őket kijelölő állam javára szavaztak. Ahogy a tanulmány rámutat, az elfogultság oka lehet, hogy a bírák attól tartanak: az államok megtagadnák az újradelegálásukat, vagy nem támogatnák őket más, megbízatásuk lejártát követően kívánatos pozíciók elnyerésében. Eric A. POSNER – Miguel F. P. de FIGUEIREDO: „Is the International Court of Justice Biased?” *The Journal of Legal Studies* 2005/2. 599–630., <https://doi.org/10.1086/430765>.

²⁵ DUNOFF–POLLACK (11. lj.) 8–10.

²⁶ Tullio TREVES: „Aspects of Legitimacy of Decisions of International Court and Tribunals” *Seqüência* 2017/1. 20–24., <https://doi.org/10.5007/2177-7055.2017v38n75p19>.

²⁷ DUNOFF–POLLACK (11. lj.) 8–10.; COMBS (22. lj.) 13.; LAFFANQUE (23. lj.) 170.

²⁸ Ke SONG – Xuechan MA: „Individual Opinions as an Agent of International Legal Development?” *Journal of International Dispute Settlement* 2022/1. 55–56., <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad004>; COMBS (22. lj.) 3–4.

keltheti. Így a kérdés középpontjában egy alapvető feszültség áll: míg a nézeteltérések átláthatóvá tétele növelheti a bizalmat, a túlzott fragmentáció gyengítheti azt. Különösen utalunk itt a jog kiszámíthatóságára. Negatív üzenete lehet ugyanis a jog kiszámíthatósága szempontjából annak, hogy egy adott magatartást a nemzetközi bíróságok tagjai eltérően értékelnek, és ehhez eltérő jogkövetkezményt fűznek.²⁹

További vita tárgya az egyéni vélemények szerepe a nemzetközi jog fejlődésében. Az egyik álláspont szerint az ilyen vélemények több szempontból is erősítik a jog dogmatikai alátámasztottságát. Egyrészt javíthatják maguknak az ítéleteknek a minőségét: a bírók gyakran figyelembe veszik a készülő különvéleményekben vagy párhuzamos indokolásokban felhozott érveket, és ezekre reagálva módosítják a többségi döntés szövegét. Ily módon az egyéni vélemények erősíthetik az érvelést, vagy akár eltávolíthatják a gyenge pontokat a végleges ítéletből (*streamlining*). Emellett hozzájárulhatnak a döntések értelmezésének pontosításához. A nemzetközi bíróságok kifejezetten elismerték, hogy az egyéni vélemények hasznos segédeszközök lehetnek az ítéletek vagy tanácsadó vélemények értelmezésében, mivel rávilágítanak a többségi indokolás határait és terjedelmére. A kritikusok (például Combs) ugyanakkor óvatosságra intenek e hatások túlértékelésével kapcsolatban: ritka, hogy egy egyéni vélemény későbbi bíróságokat tényleges irányváltásra ösztönözzön, és a legtöbb ilyen véleményt egyáltalán nem hivatkozzák vagy idézik. Még ha egy későbbi ítélet érvelése hasonlít is egy korábbi különvélemény logikájához, nehéz bizonyítani, hogy az utóbbitól származik. Ráadásul a túl sok egyéni vélemény zavart kelthet, és csökkentheti a jogbiztonságot. E nézet szerint az egyhangúság nagyobb világosságot, kiszámíthatóságot és stabilitást biztosít a nemzetközi ítélkezésben.³⁰

2. 3. AZ EGYÉNI VÉLEMÉNYEK HATÁSA A JÖVŐBELI ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATRA ÉS A NEMZETKÖZI JOGALKOTÁSRA – HIPOTÉZIS

A fenti szempontokat is mérlegelve a hipotézisünk az, hogy az egyéni vélemények érdemben alakíthatják a nemzetközi jog fejlődését. E feltevést arra alapozzuk, hogy az egyéni vélemények más jogrendszerekben is bizonyítottan képesek voltak ilyen jogi hatást kiváltani. Az e pontban felvezetett elemzés tehát azt a célt szolgálja, hogy egy olyan bíróság gyakorlatából származó egyéni vélemények felvillantásával mutasson rá az egyéni vélemények jogalkalmazás és jogalkotás fejlesztő szerepére, amely esetében ezt a hatást a szakirodalom már kimutatta. Ez a hatás álláspontunk szerint az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának (SCOTUS), a továbbiakban: Legfelsőbb Bíróság) gyakorlatában jól megfigyelhető³¹, azaz az, hogy az egyéni

²⁹ DUNOFF–POLLACK (11. lj.) 8–10.; LAMUS (12. lj.) 39–40.; COMBS (22. lj.) 13.; LAFFANQUE (23. lj.) 170.

³⁰ DUNOFF–POLLACK (11. lj.) 8–10.; COMBS (22. lj.) 24–26., 27–28.

³¹ Utalunk itt arra is, hogy míg a SCOTUS esetében a döntések nagy részéhez kapcsolódnak egyéni vélemények, addig a Német Szövetségi Alkotmánybíróság esetében ez az arány mindössze húsz százalék körül mozog, ld. Ralf ROGOWSKI – Thomas GAWRON: „Constitutional Litigation as Dispute Processing. Comparing the U.S. Supreme Court and the German Federal Constitutional Court” in

vélemények befolyásolták a jövőbeli döntéseket és állásfoglalásokat, sőt, akár az Egyesült Államok jogfejlődésének irányát is. Ez jól szemlélteti az egyéni vélemények erejét és jelentőségét.³² Az elemzésnek tehát nem célja párhuzamot vonni az Állandó Nemzetközi Bíróság, sőt egyetlen nemzetközi bíróság és a SCOTUS között, hanem csupán az, hogy rámutasson, az egyik esetben alkalmazott jogalkalmazási intézmény számottevő hatással volt a jogfejlődésre mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás terén.

A Legfelsőbb Bíróság korai időszakában a bírák az angol hagyományt követve *seriatim* formában hirdették ki döntéseiket, vagyis mindegyikük külön ismertette saját véleményét és indokolását, amelyek együtt alkották a bíróság döntését.³³ Ezt a gyakorlatot John Marshall főbíró (1801–1835) idején felváltotta az az igény, hogy a bíróság egységes döntéseket hozzon.³⁴ Ennek megvalósulását az is segítette, hogy a bírák közös házban laktak, közös étkezéseken vettek részt, és Marshall főbíró vállalta, hogy megírja a bíróság nevében a véleményeket – így kevés tér maradt az egyéni véleményeknek, bár előfordultak kivételek.³⁵

A különvélemények száma az 1940-es évektől jelentősen megnőtt,³⁶ és számos kutatás foglalkozott az egyéni vélemények különböző aspektusaival és statisztikai elemzésével.³⁷ Kimutatták például, hogy az egyéni vélemények gyengíthetik az ítéletek precedensértékét, ugyanakkor minél hosszabb egy ilyen vélemény, annál több hivatkozást találunk rá a többségi indokolásokban.³⁸ Megállapították továbbá, hogy az egyéni vélemények egyik felismerhető funkciója az, hogy a többségi döntések befolyásolására szolgálnak, és a bírák közötti egyeztetések, alkuk szerves részét képezik a jogfejlődésnek.³⁹ Ennek oka, hogy az egyéni véleményeket először belső

Ralf ROGOWSKI – Thomas GAWRON (szerk.): *Constitutional Court in Comparison. The U.S. Supreme Court and the German Federal Constitutional Court* (New York–Oxford: Berghahn Books 2002) 11., <https://doi.org/10.3167/9781785332739>. Ettől függetlenül az általunk bemutatott hatás a Német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában is megfigyelhető. Ld. részletesen Alfred RINKEN: „The Federal Constitutional Court and the German Political System” in Ralf ROGOWSKI – Thomas GAWRON (szerk.): *Constitutional Court in Comparison. The U.S. Supreme Court and the German Federal Constitutional Court* (New York–Oxford: Berghahn Books 2002) 71–72., <https://doi.org/10.3167/9781785332739>.

³² Antonin SCALIA: „The Dissenting Opinion” *Journal of Supreme Court History* 1994/1. 35–37., <https://doi.org/10.1353/sch.1994.0004>.

³³ www.ebsco.com/research-starters/law/dissents-and-supreme-court; Ruth Bader GINSBURG: „The Role of Dissenting Opinions” *Minnesota Law Review* 2010 2.

³⁴ Lásd: www.ebsco.com/research-starters/law/dissents-and-supreme-court.

³⁵ Lásd: www.ebsco.com/research-starters/law/dissents-and-supreme-court; GINSBURG (33. lj.) 1.

³⁶ Lásd: www.ebsco.com/research-starters/law/dissents-and-supreme-court.

³⁷ Lásd: empiricalsctus.com/wp-content/uploads/2018/10/97790-issuedivisions-jop.pdf; Frank B. CROSS – James F. SPRIGGS – Timothy R. JOHNSON – Paul J. WAHLBECK: „Citations in the U.S. Supreme Court: An Empirical Study of Their Use and Significance” *University of Illinois Law Review* 2010/2. 546–548. Thomas B. BENNETT – Barry FRIEDMAN – Andrew D. MARTIN – Susan Navarro SMELCER: „Divide & Concur: Separate Opinions & Legal Change. *Public Law & Legal Theory Research Paper Series Working Paper No. 17-11*, 2018. 817–878. Abigail A. MATTHEWS: „The Justices’ Words: The Relationship between Majority and Separate Opinions” *Justice System Journal*. 2022/2. 174–190., <https://doi.org/10.1080/0098261x.2021.1967230>.

³⁸ CROSS–SPRIGGS–JOHNSON–WAHLBECK (37. lj.) 547.

³⁹ empiricalsctus.com/wp-content/uploads/2018/10/97790-issuedivisions-jop.pdf 22.

körben, a bírák vitatják meg, így még ugyanazon ügyben is befolyásolhatják más bírák álláspontját.⁴⁰

Ruth Bader Ginsburg (1993–2020) korábbi legfelsőbb bírósági bíró szerint előfordul, hogy egy különvélemény olyan meggyőző erejű, hogy végül a bíróság többségi véleményévé válik – ahogy ez az ő egyik különvéleményével is megtörtént.⁴¹ Hasonló történt a *Bowers v. Hardwick* ügyben, amelyben a Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta a felnőtt, azonos neműek közötti szexuális kapcsolatot kriminalizáló georgiai törvényt.⁴² Ebben az ügyben Lewis F. Powell Jr. bíró megváltoztatta szavazatát, így az eredetileg többségi véleménynek szánt szöveg végül különvéleménnyé vált.⁴³

Az említett példák az egyéni vélemények belső hatásait szemléltetik, amelyek a nemzetközi bíróságokra is érvényesek lehetnek. A Nemzetközi Bíróság 1976. április 12-én elfogadott, a Bíróság belső igazságszolgáltatási gyakorlatáról szóló határozatának (*Resolution concerning the Internal Judicial Practice of the Court*) 7. cikk (ii) bekezdése kimondja, hogy az egyéni vélemények szövegét a bírák számára elérhetővé kell tenni az első olvasat befejezését követően.⁴⁴ Hasonló szabály vonatkozott korábban az Állandó Nemzetközi Bíróságra is, amely előírta, hogy az anyagot a második olvasat előtti tervezet körbeküldése előtt kell benyújtani.⁴⁵

Az amerikai Legfelsőbb Bíróság egyéni véleményei külső hatásokkal is rendelkezhetnek. Ezt jól példázza Charles Evans Hughes (1930–1941) főbíró híres megállapítása: „[a] legfelsőbb bíróság különvéleménye a jog lelkiismeretéhez intézett fellebbezés, a jövő értelméhez szóló üzenet, abban a reményben, hogy egy későbbi döntés helyrehozza azt a hibát, amelybe a különvéleményt író bíró szerint a bíróság esett. E fellebbezés nem mindig hiábavaló: számos esetben a különvélemények idővel magává a joggá váltak.”⁴⁶ Más szavakkal: ha az egyéni vélemény belső terjesztése nem győzi meg az akkori többséget, akkor a bíró „a jövőnek ír”, abban bízva, hogy a joggyakorlat vagy a jogalkotás majd orvosolja a problémát, amelyet a többségi döntés hozott létre.

Az egyéni vélemények másik, erkölcsi szerepét Antonin Scalia bíró (1986–2016) fogalmazta meg találóan: „[a]mikor a történelem bebizonyítja, hogy a Bíróság valamely döntése valóban súlyos tévedés volt, vigaszt és tiszteletet ad a Bíróságnak az a tudat, hogy legalább néhány bíró világosan látta a veszélyt, és – gyakran rendkívül ékeesszólóan – hangot adott aggodalmának.”⁴⁷ Ezt húzza alá az is, hogy egyes szer-

⁴⁰ GINSBURG (33. lj.) 3–4.; SCALIA (32. lj.) 41–42.

⁴¹ GINSBURG (33. lj.) 4.

⁴² *Bowers v. Hardwick*, 478 U.S. 186 (1986).

⁴³ Lásd: www.ebsco.com/research-starters/law/dissents-and-supreme-court. Itt lehet utalni az úgynevezett „swing voter” jelenségre is, amely magyarra nehezen fordítható, de úgy jellemezhető, mint az a bíró, akinek a döntése megfordítja az ügy kimenetelét. Ennek alapvetően két eleme van: a bíró kulcs szerepe a döntés meghozatalában, matematikai értelemben, illetve a bírók ideológiai távolsága legközelebbi ideológiai értelemben vett szomszédjuktól. Ld. Jonathan S. GOULD: „Rethinking Swing Voters” *Vanderbilt Law Review* 2021/1. 93–97.

⁴⁴ A Nemzetközi Bíróság belső igazságszolgáltatási gyakorlatáról szóló határozat, 7. cikk, 2. bekezdés.

⁴⁵ Az Állandó Nemzetközi Bíróság bírói gyakorlatáról szóló határozat, 7. cikk, 8. bekezdés.

⁴⁶ HUGHES (1. lj.) 67–68.

⁴⁷ Antonin SCALIA: „Dissents” *OAH Magazine of History* 1998/1. 19., <https://doi.org/10.1093/maghis/13.1.18>.

zők szerint a bírák nem egymásnak, hanem külső szereplőknek írják egyéni véleményeiket, amelyek így szimbólumok, metaforák és olyan gondolatok forrásai lehetnek, amelyek képesek befolyásolni a társadalmi folyamatokat.⁴⁸

A Legfelsőbb Bíróság joggyakorlata több példát is kínál az egyéni vélemények tényleges hatásaira. A *Plessy v. Ferguson* ügyben a Bíróság az „elkülönült, de egyenlő” (*separate but equal*) elvet elfogadva megerősítette a faji szegregációt.⁴⁹ Harlan bíró különvéleménye azonban így fogalmazott: „[a]lkotmányunk színvak, és nem ismer el polgárok közötti osztályokat. A polgári jogok tekintetében mindenki egyenlő a törvény előtt. (...) A törvény az embert emberként kezeli, és nem veszi figyelembe körülményeit vagy bőrszínét.”⁵⁰ Ez a gondolat később a *Brown v. Board of Education of Topeka* ügyben vált meghatározóvá, amikor az SCOTUS kimondta, hogy az alkotmány tiltja a diákok faji alapon történő szegregációját az állami iskolákban.⁵¹

Az egyéni vélemények jogalkotási hatása is kimutatható. A hírhedt *Dred Scott v. Sandford* ügyben a Bíróság úgy határozott, hogy a felszabadított rabszolgáknak nincs perbeli jogképességük szövetségi bíróság előtt.⁵² John McLean és Benjamin R. Curtis bírók különvéleményei azonban később inspirálhatták az Egyesült Államok jogfejlődését, amely a 14. alkotmánykiegészítés elfogadásához vezetett.⁵³ Hasonlóképp, a *Ledbetter v. Goodyear Tire & Rubber Co.* ügyben Ginsburg bíró különvéleménye hozzájárult egy jogszabály módosításához, amely kimondta, hogy a diszkriminatív bérezés miatti kereset benyújtásának határideje minden egyes érintett fizetési csekk kiállításával újrakezdődik.⁵⁴

A nemzeti bíróságok esetében szerzett tapasztalatok alapján, amely egyrészt jelenti az előzőekben részletesen ismertetett amerikai gyakorlatot, de a lábjegyzetben kifejtett német példát is, azt feltételezzük, hogy az egyéni vélemények mélyreható hatással lehetnek (i) a nemzetközi bíróságok belső tanácskozásaira és a többségi döntés érvelésére, (ii) a nemzetközi bíróságok esetjogának alakulására, továbbá (iii) jogalkotási változások alapjául is szolgálhatnak, például nemzetközi szerződések formájában.

A jelen elemzés szempontjából azt állítjuk, hogy az egyéni vélemények összességében kedvező hatásúak, mivel lehetővé teszik egy adott jogkérdés sokrétűbb vagy árnyaltabb jogi értékelését, és ténylegesen hozzájárulhatnak a nemzetközi jog jövőbeli fejlődéséhez. Bár nem mindig válnak a jogfejlődés képviselőivé, kétségtelenül

⁴⁸ Joel B. GROSSMAN – Charles R. EPP: „Agenda Formation on the Policy Active U.S. Supreme Court” in Ralf ROGOWSKI – Thomas GAWRON (szerk.): *Constitutional Court in Comparison. The U.S. Supreme Court and the German Federal Constitutional Court* (New York–Oxford: Berghahn Books 2002) 120., <https://doi.org/10.3167/9781785332739>.

⁴⁹ *Plessy v. Ferguson*, 163 U.S. 537 (1896).

⁵⁰ *Plessy v. Ferguson*, 163 U.S. 537 (1896), 163.

⁵¹ *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).

⁵² *Dred Scott v. Sandford*, 60 U.S. 393 (1856).

⁵³ Sandra L. RIERSON: „From Dred Scott to Anchor Babies: White Supremacy and the Contemporary Assault on Birthright Citizenship” *Georgetown Immigration Law Journal*, 2023/1. 9–10. és 16. Paul FINKELMAN: „John McLean: Moderate Abolitionist and Supreme Court Politician” *Vanderbilt Law Review* 2009/2. 558–565.

⁵⁴ *Ledbetter v. Goodyear Tire & Rubber Co.*, 550 U.S. 618 (2007); GINSBURG (33. lj.) 6–7.

magukban hordozzák annak lehetőségét, hogy „az eszmék ütköztetése révén elősegítsék a legjobb jogi megoldások kikristályosodását.”⁵⁵

3. EGYÉNI VÉLEMÉNYEK AZ ÁNB GYAKORLATÁBAN

A Nemzetek Szövetsége mellett működő Állandó Nemzetközi Bíróság volt az első állandó, általános joghatósággal rendelkező nemzetközi bíróság.⁵⁶ Ennek megfelelően különös jelentőségű, hogy e nemzetközi bíróság statútuma lehetővé tette az egyéni vélemények csatolását.

Az ÁNB Statútuma szerint a bíróság határozatait többségi alapon hozta meg. Az ÁNB tizenöt bíróból áll, ahol a határozatképességhez legalább kilenc bíró jelenléte szükséges.⁵⁷ Szavazategyenlőség esetén az elnöknek (vagy helyettesének) szavazata döntött.⁵⁸ Az ÁNB Statútuma előírta, hogy az ítélet indokolása a határozat lényeges eleme, továbbá tartalmaznia kellett az eljárásban részt vevő bírák nevét is.⁵⁹ E rendelkezések a bírói döntéshozatal átláthatóságát biztosították – amennyire az a tanácskozások titkosságának sérelme nélkül lehetséges volt. E jogi környezetben szabályozta a statútum az egyéni vélemények intézményét is. Az ÁNB Statútumának 57. cikke kimondta, hogy amennyiben a döntés nem egyhangú, a „különvéleményt megfogalmazó bírák” – azaz azok, akik véleménye teljes egészében vagy részben nem tükröződik a többségi határozatban – jogosultak egyéni véleményt benyújtani. Ezeket az egyéni véleményeket az ítéletekhez lehetett csatolni. Ez úttörő fejleménynek bizonyult a nemzetközi igazságszolgáltatás történetében: az ÁNB Statútuma tehát lefektette annak alapját, hogy az egyéni vélemény intézménye bekerülhessen számos később létrehozott nemzetközi bíróság alapokmányába, jóllehet az ilyen típusú vélemények már 1899 előtt is léteztek a választottbíráskodás gyakorlatában⁶⁰ (ld. 1. pont).

Megjegyzendő, hogy az egyéni vélemény jogintézményének alkalmazása az ÁNB működési modelljében nem volt magától értetődő: az egyéni vélemények lehető-

⁵⁵ SONG–MA (28. lj.) 55.

⁵⁶ Lásd: www.icj-cij.org/pcij. Itt fontos kiemelni, hogy az ÁNB nem volt a Népszövetség szerve, annak ellenére, hogy a létrehozásáról a szervezet alapító szerződése döntött, és a tagok megválasztása is a Nemzetek Szövetségének hatáskörébe tartozott. A „Népszövetséget” és a „Nemzetek Szövetségét” egymással felcserélhető módon használjuk. Ld. LAMM Vanda: „A nemzetközi bíróságok kialakulása, elterjedése, megsokszorozódásuk következményei” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovat szerkesztő: SÜLYÖK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-birosagok-kialakulasa-elterjedese-megsokszorozadasuk-kovetkezmeyei> (2022). [22] és [28] bekezdések.

⁵⁷ Az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútuma, 3. cikk és 25. cikk.

⁵⁸ Az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútuma, 55. cikk.

⁵⁹ Az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútuma, 56. cikk.

⁶⁰ LAMUS (12. lj.) 39–40. Lamus megjegyzi, hogy az 1899 előtti, választottbíráskodást lehetővé tevő szerződések nem tartalmaztak kifejezett utalást a különvéleményekre, ennek ellenére a gyakorlatban mégis léteztek. Ezt tovább erősítik a Nemzetközi Jogi Intézet által 1875-ben elfogadott, a nemzetközi választottbíráskodási eljárásra vonatkozó tervezett szabályok, amelyek kifejezetten megemlítik az ilyen vélemények lehetőségét. 52. o.

ségének és terjedelmének kérdése részletes vitát váltott ki az ÁNB Statútumának kidolgozásakor.⁶¹ E folyamat egyik fontos mozzanata az volt, hogy – többek között – Cecil Hurst, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának jogi bizottságában, az Egyesült Királyság képviselőjeként hangsúlyozta: az angolszász jogrendszerek tapasztalatai szerint a különvélemények rendszere nem gyengíti, hanem erősíti az ítélet tekintélyét, továbbá hatékony eszköze lehet a nemzetközi jog fejlődésének és kiépítésének.⁶²

Az ÁNB Statútum 57. cikk megfogalmazása ugyanakkor csak az ÁNB ítéleteire vonatkozóan szabályozta a különvélemény csatolásának lehetőségét, a tanácsadó véleményekre mindezt nem terjesztette ki. Az ÁNB bírái által 1922-ben készített Eljárási Szabályzat kidolgozásakor javaslat született arra, hogy a bírák a tanácsadó véleményekhez is csatolhassanak különvéleményt, és ezt részletes vita nélkül elfogadták.⁶³ Ennek megfelelően az 1922-es Eljárási Szabályzat kimondta, hogy a különvéleményt megfogalmazó bírák kérésükre tanácsadó véleményekhez – amelyeket a teljes ülés fogadott el – is csatolhatják az álláspontjukat.⁶⁴ Az 1926-os általános felülvizsgálat során a kérdést részletesebben is tárgyalták, mivel az ÁNB hivatalt vezetője javasolta, hogy a szabályt módosítsák oly módon, hogy a tanácsadó véleményhez különvéleményt csatoló bírák ne csak „egyéni véleményük kifejtését”, hanem pusztán a különvéleményük tényét is jelezhessék; a javaslatot elfogadták, és a szabályzat későbbi módosításai sem változtattak rajta.⁶⁵

Kezdetben nem volt egyértelmű, hogy az ÁNB által hozható további határozati típus, mégpedig a végzések (azaz az eljárási jellegű határozatok) esetében is csatolható-e különvélemény. Kifejezett szabályozás hiányában 1929-ben és 1930-ban az ÁNB előbb kivételesen, majd magabiztosabban – immár kivételes helyzetre való hivatkozás nélkül – engedélyezte különvélemények csatolását végzésekhez is.⁶⁶ 1933-ban az ÁNB tisztázni kívánta a helyzetet, és kimondta, hogy különvélemények a „fontosabb” végzésekhez csatolhatók a bíróság döntése alapján.⁶⁷ Az 1934 és 1936 között kidolgozott új Eljárási Szabályzat tervezése során felmerült, hogy az egyéni véleményeket formálisan is engedélyezni kellene végzésekhez is, ám végül ezt a javaslatot elvetették (pontosabban: nem említették a végleges szövegben).⁶⁸

Végül meg kell említeni az egyéni vélemények tartalmát is: amint korábban utaltunk rá, az ÁNB Statútuma és az Eljárási Szabályzat kifejezetten csak a különvéleményt megfogalmazó bírákra utalt, és az ÁNB korai gyakorlata is ezt tükrözte. A párhuzamos indokolások informálisan és némileg bizonytalanul, de szinte azonnal,

⁶¹ HUSSAIN (17. lj.) 18–22.

⁶² HUSSAIN (17. lj.) 26.

⁶³ LAMUS (12. lj.) 49–51.

⁶⁴ Az Állandó Nemzetközi Bíróság Eljárási Szabályzata, 71. cikk.

⁶⁵ Részletesebb ismertetésért l. HUSSAIN (17. lj.) 29–36.

⁶⁶ Két végzés a „Free Zones” ügyben, illetve egy végzés a „Customs Regime” ügy kapcsán. Vö. HUSSAIN (17. lj.) 36.

⁶⁷ Ilyen végzés volt a „Polish Agrarian Reform and German Minority” ügyben is. Vö. HUSSAIN (17. lj.) 37.

⁶⁸ Elaboration of the Rules of Court of March 11th, 1936. PCIJ Series D, Third Addendum to N° 2, Series D, 1936, 23–25.

1923-ban jelentek meg először az ÁNB gyakorlatában.⁶⁹ Felmerült ennek fényében az ÁNB Statútum 57. cikkének módosítása is, annak érdekében, hogy az kifejezetten tartalmazza a párhuzamos indokolások lehetőségét, de ezt a javaslatot elutasították.⁷⁰ 1936-ban az ÁNB egy belső határozatban, a saját gyakorlatát szabályozva, már kifejezetten hivatkozott a párhuzamos indokolásokra, de az ÁNB Statútumának szövege változatlan maradt.⁷¹

Az ÁNB tehát nemcsak úttörője, hanem megszilárdítója is lett az egyéni vélemények intézményének az állandó nemzetközi bírói gyakorlatban. Működése (1922–1946) során, azaz huszonnégy év alatt, az ÁNB összesen ötvennyolc ítéletet és tanácsadó véleményt hozott, amelyeket százharminckilenc egyéni vélemény vagy nyilatkozat egészített ki; a harmincöt ítélet közül mindössze három volt egyhangú, a huszonhárom tanácsadó vélemény közül pedig tizenöt.⁷² Ez is alátámasztja, hogy az egyéni vélemények intézményesítése sikeresnek bizonyult, és a később megalakult nemzetközi bíróságok többsége átvette ezt a gyakorlatot és szabályozást.

A következőkben megvizsgálunk az ÁNB gyakorlatából néhány kiemelt jelentőségű egyéni véleményt és ezek nemzetközi jogra gyakorolt hatását. Elsőként érdemes rögzíteni, hogy nagy hatású egyéni véleményeket csatoltak többek között a *Lotus* ügy ítéletéhez,⁷³ illetve az *osztrák–német vámunió* ügyében hozott tanácsadó véleményhez is.⁷⁴ Az ÁNB gyakorlatában a korábbi egyéni véleményekre nem történt kifejezett hivatkozás, de a későbbi esetjogban és a kodifikált szerződéses jogban kimutatható azok hallgatolagos elismerése és beépülése. Ezt a szerződésértelmezéssel kapcsolatos példával illusztrálhatjuk.

Az ÁNB bírjaként Dionisio Anzilotti bíró gyakran fogalmazott meg különvéleményt. Az ő szigorúan szövegcentrikus megközelítése, amely az Ausztria és Németország közötti vámunió (1931) ügyében kifejtett egyéni véleményében is megjelent, túlmutatott az adott ügyön is. A jogvita lényeges jogkérdése az volt, hogy az 1931-es Bécsi Jegyzőkönyvben javasolt vámunió összeegyeztethető-e Ausztria

⁶⁹ Az első párhuzamos indoklást az Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatában Lord Finlay csatlolta. (*Advisory Opinion on the Acquisition of Polish Nationality*, 1923, P.C.I.J. Series B, No. 7.) Erre utal egyfelől a tanácsadó vélemény szövegezése is: „Lord Finlay, miközben egyetértett a Bíróság által mindkét kérdésben elért következtetésekkel, a következő megjegyzést kívánta hozzáfűzni.” (21.). Finlay a saját véleményében úgy fogalmazott: „Egyetértek a Bíróság által mindkét kérdésben levont következtetésekkel, azonban szeretnék néhány megjegyzést fűzni az indoklásban foglaltakhoz.” (22., saját fordítás).

⁷⁰ Manley O. HUDSON: *The Permanent Court of International Justice, 1920–1942; A Treatise* (New York: The Macmillan Company 1943) 206. A módosítást Cecil Hurst javasolta. Az akkori elnök, Anzilotti azonban feleslegesnek találta a változtatást, mivel az Állandó Nemzetközi Bíróság a gyakorlatban már követte ezt a javaslatot.

⁷¹ Elaboration of the Rules of Court of March 11th, 1936. PCIJ Series D, Third Addendum to N° 2, Series D, 1936, 356.

⁷² DUNOFF–POLLOCK (11. lj.) 11.; Edvard HAMBRO: „Dissenting and Individual Opinions in the International Court of Justice” *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 1956/1. 240–241. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy az egyhangúan elfogadott határozatok esetében is fűzhető a döntéshez párhuzamos indokolás, tehát a statisztika még ennél kedvezőbb is lehet a fent megfogalmazott érvek vonatkozásában.

⁷³ *France v. Turkey*, Judgment of 7 September 1927.

⁷⁴ *Customs Regime between Germany and Austria*, Advisory Opinion of 5 September 1931.

korábbi nemzetközi kötelezettségeivel, különösen az 1919-es Saint-Germain-i békeszerződéssel és az 1922-es Genfi Jegyzőkönyv 1. számú mellékletével.⁷⁵ Anzilotti bíró érvelésének középpontjában a szerződések szövegéhez hű értelmezés fontossága állt. Kiemelte, hogy „a jogértelmezés alapvető szabálya, hogy a szavakat a kontextusukban megszokott jelentésükben kell értelmezni, hacsak ez az értelmezés nem vezet észszerűtlen vagy abszurd eredményre.”⁷⁶ Továbbá Anzilotti bíró azzal érvelt, hogy amennyiben egy jogszabály szövegének két lehetséges értelmezése közül az egyik minden részének észszerű jelentést tulajdonít, míg a másik nem, az első értelmezést kell előnyben részesíteni.⁷⁷ Az adott ügyben a Saint-Germain-i szerződés 88. cikkének másfajta értelmezése egy mondatot feleslegessé tett volna – ami Anzilotti bíró szerint nem lehetett a szerződő felek szándéka.⁷⁸

Bár Anzilotti bíró a döntéssel magával egyetértett (vagyis azzal, hogy a vámunió valóban összeegyeztethetetlen volt Ausztria nemzetközi kötelezettségeivel), érvelése nem képezte a többségi indokolás részét, ezzel tehát voltaképpen egy párhuzamos indokolást alkotott. A tanácsadó véleményt sokan túlságosan általánosnak tartották: a megállapítás, miszerint a vámunió „veszélyezteteti Ausztria gazdasági függetlenségét”, ellentmondani látszott az ÁNB korábbi megállapításainak.⁷⁹ Anzilotti bíró ezzel szemben következetes, logikus és szövegszerű értelmezésen alapuló érvelést dolgozott ki, amelyet már a maga korában is „a nemzetközi joggyakorlat maradó értékű hozzájárulásának tekintettek a nemzetközi joggyakorlathoz.”⁸⁰ Ugyanezt a szó szerinti értelmezési megközelítést alkalmazta a *Kelet-Grönland jogállása* ügyben is, ahol hangsúlyozta, hogy a jogi szövegeket úgy kell értelmezni, „ahogy azokat leírták, a szavaknak saját kontextusukban természetes jelentését véve alapul.”⁸¹ Bár Anzilotti bíró későbbi véleményeiben elismerte, hogy a szövegszerű értelmezés nem az egyetlen alkalmazható módszer,⁸² hangsúlya ezen megközelítés fontos-

⁷⁵ A Saint-Germain-i békeszerződés 88. cikke kimondta, hogy Ausztria függetlensége elidegeníthetetlen, kivéve, ha ennek megváltoztatásához a Nemzetek Szövetségének Tanácsa hozzájárulását adja. Ausztria vállalta, hogy ilyen hozzájárulás hiányában tartózkodik minden olyan cselekménytől, amely közvetve, közvetlenül, vagy bármilyen módon veszélyeztetné függetlenségét. Az I. számú mellékletben Ausztria, a Saint-Germain-i békeszerződés 88. cikkének rendelkezéseivel összhangban kötelezettséget vállalt arra, hogy nem idegeníti el függetlenségét, és tartózkodik minden olyan tárgyalástól, gazdasági vagy pénzügyi kötelezettségvállalástól, amely közvetlenül vagy közvetve veszélyeztetné azt. *Customs Regime between Germany and Austria*, Advisory Opinion, 1931 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 41 (Sept. 5), 9–10.

⁷⁶ Anzilotti bíró különvéleménye, 27.

⁷⁷ Anzilotti bíró különvéleménye, 61–62.

⁷⁸ Anzilotti bíró különvéleménye, 62.

⁷⁹ A többségi indokolás logikai hiányosságairól l. James L. BRIERLY: „The Advisory Opinion of the Permanent Court on the Customs Régime between Germany and Austria” *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 1933/1. 70–71.

⁸⁰ BRIERLY (79. lj.) 71.

⁸¹ *Legal Status of Eastern Greenland*. Series A/B 53. Judgment of 5 April 1933, Anzilotti bíró különvéleménye, 82.

⁸² Vö. a fent említett különvéleményével a Kelet-Grönland jogállásával kapcsolatos ügyben, ahol arra figyelmeztet, hogy „a szó szerinti értelmezés kudarcot vall, ha az abszurd vagy ellentmondásos eredményhez vezetne”.

ságán és az ÁNB igazságszolgáltatási jellegének megőrzésén maradt.⁸³ Ez a szövegcentrikus módszertan felismerhető többek között az ÁNB *Felső-Savoya és Gex kerület szabadövezetei* (1932) ügyben⁸⁴ hozott ítéletében is (amelyben az eljáró bíróság elnöke maga Anzilotti bíró volt), ahol az ÁNB egy szerződéses rendelkezés „természetes értelmezését” hangsúlyozta.⁸⁵ Ez a szövegszerű megközelítés továbbá egy tágabb elv, a megszorító értelmezés elvét is alátámasztja, amelyet a *Felső-Savoya* ügyben is megerősítettek: kétség esetén az állami szuverenitás korlátozását megszorítóan kell értelmezni.⁸⁶

A megszorító értelmezés elve talán leglátványosabban a *Lotus* ügyben (1927) kapott megerősítést, ahol az ÁNB kimondta, hogy „az államokra kötelező jogi normák saját szabad akaratukból erednek”, és ezek elfogadása „azt a célt szolgálja, hogy szabályozza az egymás mellett létező, független közösségeket, vagy pedig közös célok elérése érdekében jön létre. Ebből következően az államok függetlenségét korlátozó szabályokat nem lehet vélelmezni.”⁸⁷ Ez az ítélet – amelynek meghozatalakor szintén Anzilotti bíró elnökölt – előrevetítette az ő egyéni véleményét az *osztrák–német vámunió* ügyben, ahol a szuverenitás és a függetlenség közé egyenlőség jelet tett, és így határozta meg ezeket: „[a]z így értelmezett függetlenség valójában nem más, mint az államoknak a nemzetközi jog szerinti normális állapota; nevezhető szuverenitásnak (*suprema potestas*) vagy külső szuverenitásnak is, amely azt jelenti, hogy az állam fölött semmilyen más hatalom nem áll, csak a nemzetközi jog.”⁸⁸

Mennyire relevánsak Anzilotti bíró főbb értelmezési elvei – amelyek egyéni véleményekben és az ÁNB többségi ítéleteiben is tükröződnek – a második világháború utáni nemzetközi jog rendszerében? Ha a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 31. cikk (1) bekezdését vizsgáljuk, abban a szövegszerű értelmezés kodifikációját találjuk meg, mint a szerződésértelmezés elkerülhetetlen kiindulópontját.⁸⁹ Anzilotti bíró megközelítése (és jogi terminológiája) közvetlenül befolyásolta az egyezmény megfogalmazását.⁹⁰ A megszorító értelmezés elvét azonban az egyezmény szövege nem tartalmazza, és e tétel jogi státusza máig vitatott.⁹¹

⁸³ José María RUDA: „The Opinion of Judge Dionisio Anzilotti at the Permanent Court of International Justice” *European Journal of International Law* 1992/1. 122., <https://doi.org/10.1093/oxford-journals/ejil.a035796>.

⁸⁴ *France v. Switzerland*, Series A/B, No. 46 (June 7, 1932). Az ügy tárgya két terület, Felső-Savoya és Gex kerület vámszabályozási státuszának meghatározása volt. Ezek a helyek földrajzi szempontból Franciaország területén találhatók, ugyanakkor határosak Svájcjal. Az Állandó Nemzetközi Bíróság feladata annak eldöntése volt, hogy miként viszonyul egymáshoz egyrészt e két övezet különleges vámszabályozási rendszere – amely az 1815-ös párizsi szerződésből eredt –, másrészt pedig az 1919-es versailles-i békeszerződés, amely Franciaország érvelése szerint felülírta vagy hatályon kívül helyezte a korábbi szabályozást.

⁸⁵ *France v. Switzerland*, 67.

⁸⁶ *France v. Switzerland*, 167.

⁸⁷ *S.S. Lotus*’ (*France v. Turkey*), PCIJ, Series A, No. 10 (1927), 18.

⁸⁸ Anzilotti bíró különvéleménye az osztrák–német vámunió ügyében, 24.

⁸⁹ 1969. évi bécsi egyezmény, 31. cikk, 1. bekezdés. Kihirdette: 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben, az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

⁹⁰ RUDA (83. lj.) 105–106.

⁹¹ Luigi CREMA: „Disappearance and New Sightings of Restrictive Interpretation(s)” *European Journal of International Law* 2010/3., <https://doi.org/10.1093/ejil/chq050>; Christophe J. LAROUER: „In the

Összegzőként megállapítható, hogy a nemzetközi bíróságok egyéni véleményei – hasonlóan a nemzeti bíróságok gyakorlatához, mint például az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának egyéni véleményei saját nemzeti jogi kontextusukban – hozzájárulhatnak a nemzetközi jog fejlődéséhez. A bíróságok legitimitására gyakorolt esetleges pozitív vagy negatív hatásuk kérdéséről függetlenül kijelenthető, hogy ezek a vélemények érdemi hatást gyakorolnak a jövőbeli jogértelmezésre és jogalkotásra.

Egy összefoglaló és általános értékelés gyanánt az egyéni vélemények relevanciája és előnyei vonatkozásában az ÁNB gyakorlatában a következő megállapítások tehetők. Az ÁNB gyakorlatában az egyéni vélemények jelentőségét és előnyeit talán a legjobban az bizonyítja, hogy amikor létrejött a Nemzetközi Bíróság, amely az ÁNB jogutódjaként kezdte meg működését, az egyéni vélemény intézménye megmaradt – ez pedig a nemzetközi jogban és annak fejlesztésében betöltött pozíciójának hallgatolagos, de határozottan elismert bizonyítéka. A NB Statútumának 57. cikke szerint, „[h]a az ítélet egészben vagy részben nem a bírák egyhangú véleményét fejezi ki, bármelyik bírónak joga van különvéleményt benyújtani”. A „bármelyik bíró” megfogalmazás megerősíti, hogy nemcsak különvéleményt, hanem akár párhuzamos indokolást megfogalmazó bírák is csatolhatják álláspontjukat a többségi döntéshez.⁹²

4. KONKLÚZIÓ ÉS TIPOLÓGIA

Az egyéni vélemények (legyenek azok különvélemények vagy párhuzamos indokolások) hosszú ideje az államközi bíráskodás részét képezik. Amint e tanulmány rámutatott, az egyéni vélemények fontos kérdéseket vetnek fel azzal kapcsolatban, hogy hogyan működnek a nemzetközi bíróságok, hogyan zajlanak a bírák közötti tanácskozások, és miként értelmezi a társadalom a bíróságok és a bírák tekintélyét. Az Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatától a kortárs intézményekig – mint például a Nemzetközi Bíróság vagy az Emberi Jogok Európai Bírósága – az egyéni vélemények a nemzetközi bírói fórumok gyakorlatának és érvelésének máig meghatározó elemei.

A nemzetközi jog tudományában régóta vita tárgya, hogy milyen valódi értékkel bírnak az egyéni vélemények a nemzetközi bíróságok gyakorlatában. Egyesek szerint ezek gyengítik a döntések legitimitációját, míg mások a transzparencia és az elszámoltathatóság miatt épp ellenkezőleg, támogatják a gyakorlatot. Számos további szempont is felhozható, azonban kutatásunk központi kérdése az volt, hogy az egyéni vélemények képesek-e ténylegesen hozzájárulni a nemzetközi jog fejlődéséhez – akár a jövőbeni ítélkezési gyakorlat befolyásolásán, akár a jövőbeli jogalkotás inspirációján keresztül. Kérdésfelvetésünk hangsúlyozottan elméleti és történe-

Name of Sovereignty? The Battle over In Dubio Mitius Inside and Outside the Courts” *Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Papers* 2009/22.

⁹² Rainer HOFMANN: „Separate Opinion: International Court of Justice (ICJ)” in Anne PETERS (szerk.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (Oxford: Oxford University Press 2008) opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3414.013.3414/law-mpeipro-e3414.

ti jellegű volt, ugyanis későbbi kutatásokkal kívánjuk igazolni azt, hogy az egyéni vélemények ma milyen – statisztikailag igazolható – hatással vannak a modern nemzetközi jog fejlődésére. A nemzeti bíróságok és különösen az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatára alapozva azt feltételeztük, hogy ilyen hatás valóban tulajdonítható az egyéni véleményeknek.

Az Állandó Nemzetközi Bíróság működésének és gyakorlatának részletes vizsgálatával e tanulmány igazolta, hogy ez a bírói fórum nemcsak lehetővé tette, hanem intézményesítette is az egyéni vélemények gyakorlatát, ezzel a bíraskodási folyamat állandó elemévé téve azt. Az ÁNB ítélezési gyakorlata azt mutatja, hogy az egyéni vélemények jelentős mértékben hozzájárulnak a bíróság ítélezési gyakorlatához, és egyes esetekben akár a későbbi szerződéskötési folyamatokat is befolyásolhatják. Anzilotti bíró szövegcentrikus (textualista) értelmezési módszere jól példázza, miként képes egy egyéni vélemény a nemzetközi jog fejlődését saját korán messze túlmutató módon alakítani. A fentiek alapján hipotézisünket megerősítettnek tekintjük.

Az eddig leírtakból kiindulva megfogalmazható egy olyan tipológia, amely az egyéni vélemények későbbi hasznosulását és hatását rendszerezi, s egyben módszertani alapot is nyújthat további kutatásokhoz. Először is, célszerű különbséget tenni az egyéni vélemények között aszerint, hogy milyen típusú eltéréseken alapulnak a többségi döntéstől. Egyes esetekben az eltérés eljárásjogi jellegű, míg máskor anyagi jogi értelmezési különbségekből fakad.⁹³ Eljárásjogi jellegűnek tekintjük az egyéni véleményt, ha például az eljáró bíróság joghatóságával kapcsolatban fogalmaz meg eltérő véleményt, például a fentebb hivatkozott Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék döntéséről Rölin és Pal bírók különvéleménye. Anyagi jogi jellegű az egyéni vélemény, ha az az alkalmazandó anyagi jogi szabályok értelmezésével vagy alkalmazásával kapcsolatos, mint például Anzilotti bíró fentebb hivatkozott szövegcentrikus értelmezést hangsúlyozó különvéleményei. Az egyéni vélemények hatásai szerint is csoportosíthatók. Bizonyos egyéni vélemények inspirációs forrást jelenthetnek jogalkotási folyamatoknak, míg mások a nemzetközi jog alkalmazására gyakorolhatnak hatást. Az első kategória azokat az eseteket fedi le, amikor az egyéni vélemény befolyásolja a szerződéskötést vagy a nemzetközi szokásjog alakulását, míg a második a jövőbeli bírósági döntésekre gyakorolt hatást jelöli.

Ez utóbbi kategórián belül további megkülönböztetés tehető az intézményen belüli és az intézmények közötti hatások között. Előbbi arra az esetre vonatkozik, amikor az egyéni vélemény ugyanazon bíróság későbbi döntését befolyásolja, míg utóbbi arra, amikor egy másik nemzetközi bírói fórum gyakorlatára hat az egyéni vélemény. A párhuzamos indoklások és különvélemények továbbá vizsgálhatók abból a szempontból is, hogy milyen hatással lehetnek későbbi többségi döntésekre: jogi érvelésük későbbi döntésekben közvetlenül vagy közvetve is megjelenhet. Az első esetben a későbbi többségi ítélet kifejezetten hivatkozik az egyéni véleményre, a másodikban viszont csupán hallgatólagosan erősíti meg annak jogi érveit. Az egyéni véle-

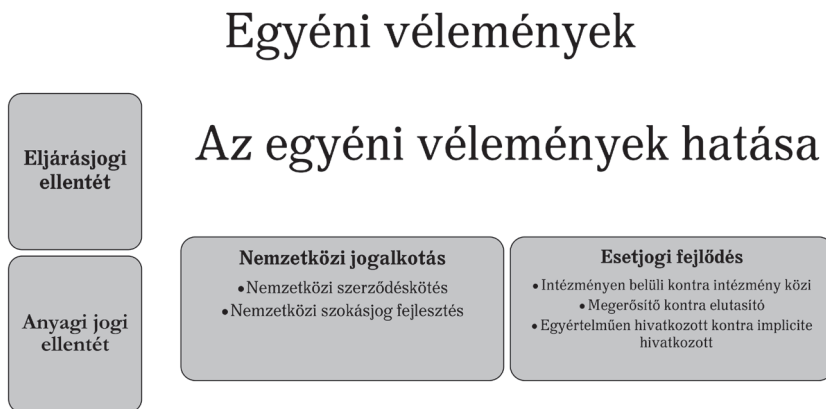
⁹³ Ez a megkülönböztetés alapvetően elméleti jellegű és hipotézisünk szerint nincs jelentősége az egyéni vélemények hatására. Hipotézisünket természetesen felülvizsgáljuk a későbbi kutatási eredmények fényében.

mények későbbi ítéletekben pozitív vagy negatív kontextusban is megjelenhetnek: az előbbi esetben a bíróság elfogadja és megerősíti az érvelést, míg az utóbbiban kifejezetten elutasítja azt.

A fenti tipológia a következő ábrával szemléltethető:

1. ábra

Az egyéni vélemények tipológiája

Az itt vázolt tipológia elemzési keretet kínál számos fogalmi kérdés megvizsgálásához, például ahhoz, hogy az egyéni vélemények – azaz egy adott bíróságon belüli kisebbségi álláspontok – később válhatnak-e többségi döntések alapjává, és miként érthetők meg az ilyen jogi érvelésbeli változások okai. Egy ilyen kutatás, amely feltérképezi és kategorizálja az egyéni vélemények gyakorlatát, hozzájárulhat a vélemények későbbi gyakorlati és elméleti felhasználásának növekedéséhez.

A jogtudomány gyakran hajlamos a különvéleményekben vagy párhuzamos indokolásokban megfogalmazott álláspontot „helyesebbnek” vagy „jobbnek” tekinteni, mint a többségi döntést.⁹⁴ Ennek oka véleményünk szerint abban keresendő, hogy a különvélemények gyakran kitérnek olyan kényesebb kérdésekre is, amelyekről a többségi vélemény jótékonyan hallgat. Ez pedig a dolog természetéből adódóan javítja az ilyen egyéni vélemények hivatkozottságát. A szerzők reményei szerint a fenti kutatási tipológia elősegíti annak feltárását, hogy az ilyen vélemények mikor voltak valódi katalizátorai a jogfejlődés előmozdításának.

⁹⁴ SONG–MA (28. lj.) 66–71.